

УДК [378.14.017:009-057.85](043)

кандидат педагогічних наук, **Самойленко Н. Б.**

Севастопольський міський гуманітарний університет

ДІАГНОСТИКА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ

Стаття присвячена проблемі діагностики міжкультурної компетентності та рівнів їх сформованості у майбутніх фахівців гуманітарного профілю. В ній розглянуто різні підходи до проблеми критеріїв оцінювання міжкультурної компетентності, описано основні рівні сформованості міжкультурної компетентності. Також представлені окремі результати опитування, що було проведено серед студентів четвертого року навчання спеціальностей «Філологія», «Історія» на історико-філологічному факультеті Севастопольського міського гуманітарного університету.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, міжкультурна компетентність, діагностика.

Самойленко Н.Б. Диагностика межкультурной компетентности специалистов гуманитарного профиля / Севастопольский городской гуманитарный университет, Украина, Севастополь.

Статья посвящена проблеме диагностики межкультурной компетентности и уровней ее сформированности у будущих специалистов гуманитарного профиля. В ней рассмотрены разные подходы к проблеме критериев оценивания межкультурной компетентности, описаны основные уровни сформированности межкультурной компетентности. Также представлены частичные результаты опроса, который был проведен среди студентов четвертого года обучения специальностей «Филология», «История» на историко-филологическом факультете Севастопольского городского гуманитарного университета.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, межкультурная компетентность, диагностика.

Samoylenko N.B. Diagnostics of specialists' intercultural competence developing / Sevastopol municipal university of humanities, Ukraine, Sevastopol.

Article is devoted to diagnostics of specialists' intercultural competence and levels of its developing of future specialists' intercultural competence. It examines the different approaches to the problem of criteria for evaluating of intercultural competence, describes the main levels of intercultural competence developing. Also partial results of a survey which was conducted among students of the fourth year training of specialities "Philology", "History" at History and Philology department at the Sevastopol municipal university of humanities are presented.

Keywords: competence, competence approach, intercultural competence, diagnostics.

Вступ. Проблема формування міжкультурної компетентності майбутніх спеціалістів педагогічної сфери зумовлена такими чинниками: потребою у міжнародній взаємодії, що покликана забезпечити знайомство з різними культурами, занурення у світ їх цінностей, надання можливості спілкуватись мовами народів різних країн; міжнародними зв'язками у галузі освіти, які передбачають включення студентів у діалог культур з метою формування у них системи життєвих і екологічних цінностей; залученням молоді до участі у міжнародних освітніх програмах з вивчення інших культур, що дозволяє їм глибше усвідомлювати себе як особистість, приналежність до певного мовного і культурного співтовариства, формувати пошану, терпимість до іншого способу життя, досягнень культури інших народів.

Мета статті – відображення практичного досвіду діагностики міжкультурної компетентності студентів та рівнів її сформованості у майбутніх фахівців гуманітарного профілю на історико-філологічному факультеті Севастопольського міського гуманітарного університету.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніх років предметом уваги дослідників є проблема, пов'язана з компетентнісним підходом в освіті (Б. С. Гершунський, Н. Глузман, Т. М. Десятов, І. О. Зимня, В.В. Краєвський, О. В. Овчарук, Л.С. Отроценко, А.В. Хуторський);

професійною компетентністю фахівців Р. О. Гришкової, І. О. Зимньої, М. Ф. Степко, Ю.П. Шапран, та ін.; особливостями підготовки вчителів у зарубіжних країнах (Н. В. Абашкіна, В. М. Базуріна, Ю. В. Кіщенко, Л. П. Пуховська, А. А. Сбруєва); вивченням гуманітарних дисциплін (В. Андрущенко, Г. В. Онкович) [1, с. 125]).

Проблема дослідження міжкультурної компетентності є предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних учених, що досліджувалась у контексті світових освітніх тенденцій, міжнаціональних та міжкультурних стосунків, спеціальної фахової підготовки, полікультурної освіти тощо. У науковій літературі розглянуто поняття: міжкультурна дидактика (Г.Слесь), міжкультурна освіта (полікультурна чи мультикультурна освіта) (О. Грива, О. Гриценко, О. Ковальчук), формування особистості в поліетнічному просторі (О. Гукаленко), полікультурна компетентність (Л. Гончаренко В. Кузьменко, Л. Перетята), міжкультурна професійна компетентність (І. Бахов, Н. Якса). Процес міжкультурного навчання досліджували науковці: Аллпорт, Бенкет, Гадікунст, Каспер, Кім, К. Кронен, С. Мамфорд, Р. Пейдж, М. Фавлер, Тріандіс, російські вчені: О. Леонтович, А. Смірнова, С. Тер-Мінасова. Проблеми полікультурності вивчались у контексті етнічного аспекту авторами (О. Антонюк, Р. Антонюк, М. Араджіоні, З. Асанова, Т. Атрощенко, З. Гасанов, О. Доморовська, В. Євтух, Я. Журецький, Т. Зякун, І. Лебідь, І. Руденко, Г. Філіпчук та ін.) [2, с. 568].

Виклад основного матеріалу. Розв'язання вищевказаних завдань у контексті глобалізації і культурної динаміки передбачає формування у сучасного фахівця здатності орієнтуватись в світовому професійному просторі, готовності до міжкультурної комунікація – взаємодії представників різних культур, що зумовлює необхідність розвитку міжкультурної компетентності, яка є комплексом функціональних умінь до розуміння поглядів, думок, дій представників інших культур, відповідної корекції власної поведінки, подолання конфліктів у процесі комунікації, визнання права на існування різних цінностей, норм поведінки.

М. Ф. Степко спирається на запропоновану Радою Європи класифікацію 5 ключових компетентностей, якими мають володіти молоді європейці: політичні й соціальні компетентності; компетентності, пов'язані з життям у багатокультурному суспільстві; компетентності володіння усним та писемним спілкуванням; компетентності, пов'язані із розвитком інформаційного суспільства; здатність вчитися протягом життя [3, с. 45].

Європейська довідкова система (Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework) складається із 8 ключових компетентностей: спілкування рідною та іноземною мовами; математична компетентність та базові компетентності в галузі науки й техніки; цифрова компетентність; компетентність навчатися вчитися; міжособистісна, міжкультурна, соціальна й громадянська компетентності; підприємливість; культурне самовираження.

В нашому дослідженні міжкультурна компетентність розглядається як один із складників фахової підготовки студентів гуманітарного профілю, тому звернемось до визначення поняття «міжкультурна компетентність» з позицій навчання іноземної мови студентів: сукупністю знань, навичок і умінь, за допомогою яких індивід може успішно спілкуватися з партнерами із інших культур як на повсякденному, так і на професійному рівнях. На підставі такого розуміння міжкультурної компетентності І. Л. Плужник [4, с. 15] ділить її зміст на три групи складових: афективні, когнітивні і процесуальні.

У роботах зарубіжної школи компоненти міжкультурної компетентності мають «технологічну» характеристику і включають: знання різних комунікативних стратегій, що забезпечують ефективний збір інформації. Стратегії можуть бути пасивними (сторонній спостерігач) і активними – це інтеракція, постановка питань; уміння: а) бути уважним, б) миритися з відмінностями, в) бути емоційно гнучким: усвідомлювати мету спілкування, бути адаптивним, емпатичним, правильно інтерпретувати поведінку інших і розуміти сенс.

Проблема розробки способів і критеріїв оцінювання рівня сформованості міжкультурної компетентності розкрита в роботах вчених Л. У. Маркіної, Т. Ю. Осадчої [5, с. 156] та ін.

Процес формування міжкультурної компетентності фахівця проходить ряд етапів, що відображають когнітивне орієнтування у кросс-культурній інформації, розвиток і активізацію міжкультурної компетентності і її вдосконалення, що відповідає репродуктивному, продуктивному і творчому етапам.

Розглядаючи міжкультурну компетентність як складне особистісне утворення, вважаємо за доцільне оцінювати міру її сформованості та розвитку, відповідно, за такими критеріями: ціннісно-мотиваційний (педагогічна діяльність студента, наукова діяльність), когнітивний, операційно-технологічний, рефлексивний, особистісний.

Ціннісно-мотиваційний критерій слугує для оцінювання сформованості цінностей, смислів і мотивів, що лежать в основі опанування та реалізації студентами міжкультурного спілкування. За когнітивним критерієм визначаємо міру володіння студентом сукупністю знань, необхідних для продуктивної міжкультурної взаємодії, коректної поведінки як у професійній реалізації, так і в міжкультурному середовищі загалом. Операційно-технологічний критерій дає змогу виявити наявність і рівень сформованості у студентів умінь, навичок і здібностей, які характеризують міжкультурну компетентність студента. Рефлексивний критерій забезпечує оцінювання та коригування процесу міжкультурного спілкування. Особистісний критерій є підставою для оцінювання тих якостей і характеристик студента, що безпосередньо впливають на міжкультурне спілкування та є його підґрунтям.

Оцінювання рівня сформованості міжкультурної компетентності ми вважаємо за доцільне проводити за наступними критеріями: 1) відношення студентів до власної культури і мови та культури і мови що вивчаються: зацікавленість, відвертість, готовність відмовитися від недовірливого відношення до інших культур і відійти від стереотипів власної культури; 2)

знання про соціальні групи і загальноприйняті моделі їх поведінки, а також моделі офіційного і неофіційного спілкування, характерні для власної культури і культури мови, що вивчається; 3) уміння розуміти і співвідносити факти, події і явища двох культур: рідної і такої, що вивчається; 4) уміння і бажання постійно навчатися і використовувати отримані знання, уміння і позитивне відношення до мови і культури для спілкування і взаємодії з представниками іншомовної культури; 5) уміння критично оцінювати на основі очевидних критеріїв явища і події, характерні для двох культур: рідної і іншомовної.

Визначаючи критерії готовності, ми керувались критеріальним підходом: критерії мають фіксувати діяльнісний стан студента, відображаючи інформацію про цілі, мотиви, прийоми, засоби, зміст, умови і результат педагогічного процесу. Критерієм тут служить рівень усвідомленості педагогом своїх знань, умінь, навичок, можливостей, необхідних для кваліфікованого здійснення професійної діяльності з урахуванням полікультурних особливостей конкретного регіону. Деякі характеристики цих стадій ми так само включимо у своє обґрунтування рівнів: елементарний (когнітивні уявлення, навички міжкультурного спілкування); достатній (сформованість когнітивної бази, навичок, умінь, деяких якостей поведінки); просунутий (мотиви, уміння, поведінкові якості, міжкультурна діяльність).

З метою з'ясування існуючого стану розвитку міжкультурної компетентності було проведено дослідження серед студентів. Основними завданнями були: дослідження розуміння сутності міжкультурного спілкування, міжкультурної компетентності студентами та вчителями, усвідомлення ними необхідності підвищення власного рівня міжкультурного професійного спілкування та шляхів його формування у навчально-виховному процесі педагогічного вищого навчального закладу; вивчення ставлення студентів і вчителів до питання доцільності формування й розвитку міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю; з'ясування утруднень студентів і вчителів у процесі міжкультурного спілкування;

визначення факторів впливу на формування й розвиток міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

На цьому етапі дослідження використовували анкетування, тестування, спостереження. Результати анкетування виявили досить низький рівень розуміння поняття „міжкультурне спілкування”. На запитання „Що таке, на Вашу думку, міжкультурне спілкування?”, типові відповіді студентів були такими: „вміння вести розмову на ІМ” (38,2%); „знання звичаїв, історії країни вивчаємої мови” (28,0%); „знання помилок, які роблять іноземці при спілкуванні” (26,8%); „здатність розуміти культурні відмінності ” (15,2%); „вміння висловити свою думку при недорозумінні в культурному аспекті” (13,9%); „мовленнєвий етикет на іноземній мові” (8,5%); „намагання бути зрозумілим для представника іншої культури” (0,4%); „не знаю”, „не можу точно сказати” (31,3%).

Отже, дані опитування свідчать про те, що студенти розуміють міжкультурне спілкування у переважній більшості випадків як знання ІМ, звичаїв, історії. Тривожить той факт, що значна частина студентів (31,3%) взагалі не змогла ідентифікувати феномен міжкультурного спілкування.

Проаналізовано розуміння студентами – учасниками міжнародних освітніх програм та проєктів, сутності компетентності у міжкультурній комунікації, які давали відповіді на наступні ствердження: 1. Мені важко налагоджувати хороші ділові відносини з людьми з інших країн. 2. Я уважно слухаю те, що говорять інші члени команди. 3. Важко мати справу і реагувати на неоднозначні ситуації, пов’язані з культурними відмінностями людей. 4. Я відчуваю себе некомфортно, працюючи разом з іноземцями. 5. Всі члени моєї команди, незалежно від національної приналежності беруть активну участь в ухваленні рішень. 6. Стиль моєї роботи з іноземцями відрізняється від стилю роботи з людьми з моєї країни. 7. Я вступаю в змістовний діалог з людьми з інших країн і з людьми з моєї країни однаковим чином. 8. У роботі з представниками інших країн я враховую те, що стиль їх спілкування і взаємодії відрізняється від прийнятих у нас. 9. Я знаходжу роботу з людьми інших культур увлекательной. 10. Обмін

інформацією погіршується, якщо в команді присутні люди різних культур. 11. Мене дратують проблеми, що виникають із-за культурних відмінностей. 12. Для ефективної роботи з іншими людьми необхідно розуміти їх переконання. 13. Мова людей, що говорять з акцентом, вимушує мене припустити, що вони менш компетентні. 14. Я неуважно відношуся до культурних і поведінкових норм інших. 15. Спілкування в команді стає менш ефективним, коли в ній працюють люди з різних країн. 16. Знаходячись в іншій країні, я стараюся якомога глибше пізнати її культуру. 17. Я прагну проявляти гнучкість в роботі з людьми інших культур, оскільки я враховую відмінності в їх життєвих цінностях і світогляді. 18. Розстановка пріоритетів в мультикультурних командах вимагає інших комунікаційних процесів, чим в монокультурних. 19. Я відчуваю себе комфортно при спілкуванні з іноземцями. 20. Розгляд людей з погляду їх культури сприяє роботі в мультикультурній команді. 21. Соціальне середовище людини впливає на те, як він ухвалює рішення. 22. Я схильний налагоджувати тісніші відносини з членами команди з моєї країни, чим з інших країн. 23. Творчий потенціал команди підвищується, якщо в ній беруть участь люди різних культур.

Розглянувши вказані студентами уявлення про компетентність в міжкультурній комунікації, бачимо, що більшість студентів згодні з труднощами: налагоджувати ділові відносини з людьми з інших країн; реагувати на неоднозначні ситуації, пов'язані з культурними відмінностями людей; почувати себе комфортно, працюючи разом з іноземцями.

Серед причин труднощів названі наступні: стиль роботи/ спілкування студента з іноземцями відрізняється від стилю роботи/спілкування з людьми з моєї країни; обмін інформацією погіршується, якщо в команді присутні люди різних культур; дратують проблеми, що виникають із-за культурних відмінностей; мова людей, що говорять з акцентом, вимушує припустити, що вони менш компетентні; я неуважно відношуся до культурних і поведінкових норм інших; спілкування в команді стає менш ефективним, коли в ній роблять/спілкуються люди з різних країн; розстановка пріоритетів в

мультикультурних командах вимагає інших комунікаційних процесів, чим в монокультурних; схильний налагоджувати тісніші відносини з членами команди з моєї країни, чим з інших країн; соціальне середовище людини впливає на те, як він ухвалює рішення.

Таким чином, в умовах модернізації системи освіти в Україні один з головних акцентів у підготовці фахівців має робитися на розвиток їхньої готовності до організації й педагогічної діяльності в міжкультурному освітньому просторі.

Висновки. Подальші дослідження будуть спрямовані на апробацію методик діагностики сформованості складових міжкультурної компетентності студентів гуманітарного профілю. Міжкультурна компетентність є динамічним явищем, що залежить від змін в міжнародному освітньому середовищі і розвитку міжнародного співробітництва. Тому одним з головних завдань підготовки студента є перетворення його у фахівця гуманітарного профілю, який зможе бути конкурентоспроможним на ринку праці. А це потребує пошуку ефективних шляхів організації навчально-виховного процесу у вищих педагогічних навчальних закладах на засадах компетентнісного підходу.

Література:

1. Отрощенко Л.С. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю у вищій освіті Німеччини: [монографія]. / Л.С. Отрощенко – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 207 с.

2. Самойленко Н.Б. Міжнародне співробітництво як шлях удосконалення вітчизняної вищої педагогічної освіти /Н. Б. Самойленко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр./[редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя, 2012.– Вип. 27(80). – С. 560 – 566.

3. Степко М. Ф. Компетентнісний підхід до організації підготовки фахівців, його розуміння і проблеми використання у вищій школі України / М. Ф. Степко // Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. – № 2. – С. 44 – 50.

4. Плужник И.Л. Формирование межкультурной коммуникативной компетенции студентов гуманитарного профиля в процессе профессиональной подготовки : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ирина Ленаровна Плужник. – Тюмень, 2003. – 29 с.

5. Осадча Т. Ю. Оцінювання міжкультурної компетенції на заняттях з іноземної мови та культури як важливий фактор мотивації студентів: закордонний досвід / Т. Ю. Осадча // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 13. – С. 153 – 161.

References:

1. Otroshhenko L.S. Formuvannya profesijnoyi kompetentnosti majbutnix faxivciv zovnishn`oekonomichnogo profilyu u vy`shhij osviti Nimechchy`ny`: [monografiya]. / L.S. Otroshhenko – Sumy` : DVNZ «UABS NBU», 2009. – 207 s.

2. Samojlenko N.B. Mizhnarodne spivrobotny`cztvo yak shlyax udoskonalennya vitchy`znyanoyi vy`shhoyi pedagogichnoyi osvity` /N. B. Samojlenko // Pedagogika formuvannya tvorchoyi osoby`stosti u vy`shhij i zagal`noosvitnij shkolax: zb. nauk. pr./[ redkol.: T.I. Sushhenko (golov. red.) ta in.]. – Zaporizhzhya, 2012.– Vy`p. 27(80). – S. 560 – 566.

3. Stepko M. F. Kompetentnisny`j pidxid do organizaciyi pidgotovky` faxivciv, jogo rozuminnya i problemy` vy`kory`stannya u vy`shhij shkoli Ukrayiny` / M. F. Stepko // Pedagogika i psy`xologiya: visny`k APN Ukrayiny`. – 2009. – # 2. – S. 44 – 50.

4. Pluzhny`k Y`.L. Formy`rovany`e mezhkul`turnoj kommuny`katy`vnoj kompetency`y` studentov gumany`tarnogo profy`lya v processe professy`onal`noj podgotovky` : avtoreferat dy`s. ... d-ra ped. nauk : 13.00.01 / Y`ry`na Lenarovna Pluzhny`k. – Tyumen`, 2003. – 29 с.

6. Osadcha T. Yu. Ocinyuvannya mizhkul`turnoyi kompetencyi na zanyattyax z inozemnoyi movy` ta kul`tury` yak vazhly`vy`j faktor moty`vacyi studentiv: zakordonny`j dosvid / T. Yu. Osadcha // Visny`k LNU imeni Tarasa Shevchenka. – 2012. – # 13. – S. 153 – 161.